

ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

Кафедра хореографії

МУЗИЧНА МОРФОЛОГІЯ. ПОНЯТТЯ МЕЛОДІЇ

лекція для студентів I курсу факультету фізичного виховання

з дисципліни

«Теорія музики»

Склала: викладач Зайдель Т.В.

«Затверджено»
на засіданні кафедри
хореографії
Протокол № _____ 2013 р.

Зав. каф., доцент, Кандидат педагогічних наук Сосіна В.Ю.

ЛЬВІВ 2013

ПЛАН

1. Вступ.
2. Мелодія. Мелодична лінія.
3. Вокальна та інструментальна мелодія. Мелодія та музичні жанри.
4. Структура мелодії. Період.
5. Принципи розвитку мелодії. Секвенція.
6. Література.

Вступ

Мелодією прийнято називати послідовність музичних тонів в певному темпі і ритмі, яка сприймається слухачем як єдине ціле, а не як набір звуків. Проте музика і мелодія - це не синоніми.

Вважається, що саме поняття мелодії з'явилося ще в античності. Та й слово - «мелодія» - давньогрецького походження, хоча самі древні греки, по нечисленних письмовим свідченням, називали приблизно те ж саме просто мелосом, сукупністю методів розспіву віршів.

Мелодія — провідний голос, що концентрує в собі художню думку та естетичну чарівність твору, підпорядковує собі інші компоненти фактури.

Це ряд спадних та зростаючих інтервалів, що повторюються, які членуються і рухаються ритмом, що містить приховану гармонію та передає настрій, незалежно від слів тексту, супровідних голосів, вибору абсолютної висоти звучання та інструменту. *Мелодія* — це одноголосна форма викладу музичної думки. І її основі інтонаційних зв'язків та метроритму окремі звуки, що складають мелодію, утворюють цілісну структуру, здатну передати музично-поетичний зміст твору. Специфічною стороною мелодії (і її інтонаційний зміст, основу якого складає мелодичний інтервал.

Мелодія може самостійно і вичерпно втілювати найрізноманітніші музичні образи. На її основі з часом розвинулася багатоголосна музика, в якій вона стала головним носієм музичного змісту.

Коли структурно оформлена мелодія є основою подальшого музичного розвитку, вона стає *темою*. У музичних творах може розвиватись одна або кілька тем-образів. Мелодій може бути значно більше. Вони можуть містити у собі і тему, і її розвиток.

МЕЛОДИЧНА ЛІНІЯ

Послідовність мелодичних інтервалів у певних ладотональних та метроритмічних умовах утворює *мелодичну лінію* (мелодичний рисунок). Зміна напрямку руху мелодичних інтервалів утворює *мелодичні хвилі*, які мають підйоми та спади. Звуковий обсяг мелодичної лінії від найнижчого до найвищого звука становить її діапазон.

Багатьом мелодіям притаманна рівновага між підйомами та спадом, в яких стрибки змінюються плавним рухом у протилежному напрямку. В таких мелодіях переважає плавний хвилеподібний розвиток, який народжує гнучку і пластичну мелодичну лінію.

3. Вокальна та інструментальна мелодія.

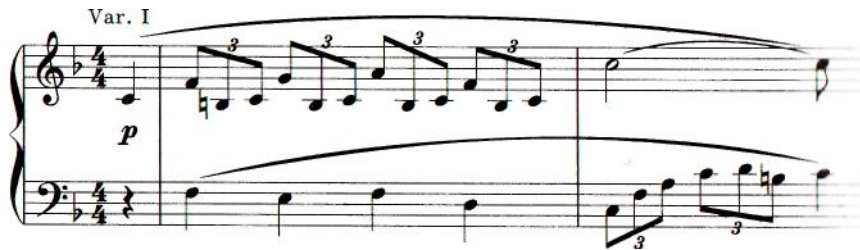
Мелодія, створена для голосу, називається *вокальною*. Основні риси вокальної мелодії сформувалися під впливом природних можливостей голосу. Вона має невеликий діапазон та зручний для голосу регістр. Її мелодична лінія складається з більш-менш коротких мелодичних хвиль, що викликано необхідністю брати дихання для продовження співу. Стрибки у вокальній мелодії рідко перевищують октаву. Висхідний напрямок поступового мелодичного руху та висхідні стрибки найчастіше пов'язані з посиленням емоційної напруги, а низхідний рух — з її послабленням.

Мелодія, створена для виконання на інструменті, називається *інструментальною*. Основні риси інструментальної мелодії формувалися під впливом великих технічних можливостей музичних інструментів. Її мелодична лінія має широкий діапазон, тривалий розвиток, складну техніку стрибків та пасажів, практично не оГі межені темпи та ритми. Більш-менш тривала послідовність один типних стрибків, охоплюючи різні регістри, може створити враження *прихованого двоголосся*. Воно виникає тоді, коли верхні звуки стрибків

сприймаються як верхній голос, а нижні звуки — як нижній голос. Відчуття прихованого двоголосся базується на власні вості пам'яті утримувати «звуковий слід»:

Л. Бетховен. Вирішім

АіМіаШе СОП ШОІО на швейцарську тему для ф м

І все ж, виражальність інструментальної мелодії, особливо ліричної, визначається насамперед природністю її інтонацій, її вокальною наспівністю. Невипадково майстерне виконання таких мелодій на різних інструментах порівнюють із співом. У той же час деякі віртуозні вокальні мелодії за своїми технічними показі йками нагадують інструментальні. Вплив інструментальної музики на вокальну особливо посилюється у ХХ столітті.

4. Структура мелодії. Період.

Мелодія має певну структуру. Вона може бути цілісною або ділитися на окремі *побудови*, не втрачаючи внутрішньої цілісності. Межа між побудовами, коли відчувається більше або менше помітна зупинка музичного руху, називається *цезурою*. Цезури вказують на структуру музичної тканини, що допомагає сприйняттю Музики. Спеціальних знаків для цезур немає. Інколи на цезуру вказують паузи, ритмічні зупинки, ліги. Повторення мелодичних зворотів також викликає відчуття цезури:

Основними структурними елементами та побудовами мелодії | інтонація, мотив, фраза, речення та період. *Період* — це найпростіша, відносно розвинута і завершена форма викладу музичного образу. Він сформувався у пісенно-танцювальній багатоголосній музиці і отримав широке розповсюдження, починаючи з XVII століття, як гомофонний період. Мелодія може не мати форми періоду, а бути вільною побудовою. У такому разі вона складатиметься з кількох фраз, що утворюють єдину лінію мелодичного розгортання.

У найбільш типовому випадку період має 8 або 16 тактів і поділяється на два речення відповідно по 4 або 8 тактів кожне. Такий період називається *квадратним*. Перше речення завершується нестійким або не досить стійким кадансом, друге речення — стійким, підкреслюючи закінчення музичної думки.

Речення, як частини періоду, можуть бути цілісними, або складатися з більш коротких побудов — *фраз*, а фрази ще з коротших — *мотивів*, а мотиви — з *інтонацій*, найменших смислових побудов у мелодії, організованих метричною долею. Всі вони розмежовуються цезурами. У восьмитактовому періоді квадратної будови.

5. Принципи розвитку мелодії. Секвенція

В основі розвитку мелодії лежать два принципи: принцип *повторності* мелодичних побудов та принцип *неповторності* мотивів, фраз і речень. Саме ці чинники забезпечують розвиток мелодичної лінії.

Найпростіший вид повторності — це *точна повторність*. При зовнішній незмінності кожне проведення музичної побудови має

внутрішню динаміку і сприймається як подальший розвиток мелодичної лінії.

Більш поширеною є *змінена повторність*. Це можуть бути незначні ритмічні зміни, пов'язані зі зменшенням або збільшенням тривалостей. У вокальній музиці вони викликані різною кількістю складів тексту у фразах куплетів.

За ладотональними ознаками секвенції поділяються на *діатонічні* та *хроматичні*. В діатонічних секвенціях всі ланки перебувають в одній тональності. У хроматичній — у різних тональностях, про що свідчать відповідні знаки альтерації.

Мелодії поділяються на мелодії вокальної природи та інструментальної природи.

Повну, до найменших деталей, змістовність і виразність мелодія отримує лише у взаємодії з усім багатоголосим цілісним твором.

Різні форми популярної та народної музики переважно вибирають одну чи дві мелодії (для тексту і приспіву) і дотримуються їх; значні варіації можуть бути у способі виконання та тексті. У популярному визначенні мелодією може вважатись вимір музики, який широкий загал присвоює і може використовувати для наспівування, насвистування, пританцювання, тощо.

У західній класичній музиці, композитори часто представляють *початкову мелодію, або тему*, і створюють її варіації. Класична музика часто має кілька музичних шарів, що утворюють поліфонію, контрапункт, які раніше ототожнювались із мелодією, до того як її стали вважати лінією головного голосу. Часто мелодії складаються з маленьких музичних фрагментів - мотивів. Ріхард Вагнер розвинув концепцію лейтмотиву: мотиву чи мелодії, яка пов'язана з певною ідеєю, особою або місцем.

Іншими словами, походження мелодії пов'язано з темпом і ритмом декламації. Залежно від того, який настрій треба було передати декламатор

- слухачам, в мелодії різнилися:
- Ведення (поступальний, плавний рух, що віддалено нагадує гаму), поділяється на висхідний, спадний і круговий;
 - Плетіння (стрибкоподібний рух);
 - Репетиція (повторення одних і тих же звуків однієї і тієї ж висоти тону).

У загальних рисах ця класифікація і була прийнята за основу теоретиками музики епохи класицизму, які і створили основи гармонії, благополучно проіснували до кінця XIX століття. Відповідно до цієї теорії, музика може бути або

***поліфонічною** (коли всі голоси рівні, і кожен з них може вести мелодію, що переходила з регістра в регістр) або*

***гомофонічною** (мелодія плюс акомпанемент). Простіше кажучи, класицисти відокремили високий стиль від низького, що було в той час вельми характерно для наукових досліджень в галузі мистецтва.*

Основи цієї стрункої теорії були закладені досить міцно. Та й до цього дня передбачається, що мелодія повинна мати закінчений малюнок, і вже якщо не завершуватися каденцією (одним з декількох встановлених фіналів для п'єси), то, принаймні, не бути занадто модульованим (модуляція - перехід в тональність на півтону і більше вгору або вниз без повернення в базову). В минуле відійшла поліфонія, але залишилося гомофонне виконання, яке активно розвивалося у віденській школі композиції до того часу, поки музика не стала надто одноманітною.

У першій половині XX століття багато композиторів відмовилися від класичної теорії музики, і перейшли до політональності композиції (І. Стравінський, Д. Шостакович) або - і це було революційним рішенням - до додекафонії («нова віденська школа»), яка намагалася повернутися до істинного поняття про музику, що існував до виникнення жорстких рамок класицизму. Однак тим самим композитори впали в іншу крайність, знову

розділивши всю музику на «високу» (для дійсних цінителів) і «низьку» (для «натовпу»).

Втім, у другій половині минулого століття, завдяки тому, що з'явилося багато нових можливостей для відтворення музики (від електрогітари до комп'ютера), мелодія знову стала долею не тільки «низьких жанрів», а й повернулася в творчість серйозних композиторів (А. Шнітке, Е. Денисов, Е. Артем'єв).

Майстерність виконавця є необхідною умовою і невід'ємною складовою частиною творення музичного художнього образу. Вона містить у собі не тільки весь комплекс м'язових відчуттів, орієнтацій, скоординованих різноманітних форм і характерів рухів, але й духовне виявлення особистості виконавця, пов'язане із втіленням його інтерпретаторських намірів.

Ось у такому, розширеному розумінні й слід трактувати поняття художня техніка. Оскільки мелодія в музиці традиційного напрямку - головний носій музичного змісту, поза розкриттям котрого поняття художня техніка втрачає сенс, роботу над виразним виконанням мелодії (в її широкому значенні) потрібно вважати головним фактором формування майстерності виконавця.

Слід підкреслити, по-перше, що *одноголосну мелодію ми розглядаємо не тільки як головний, але й багатогранний елемент музики*; по-друге, поняття мелодії не обмежується її значенням як носія тематизму, а поширюється на всю мелодичну структуру, на всі голоси, на всю тривалість музичного твору.

Послідовність мелодичних інтервалів у певних ладо тональних та ритмічних умовах утворює мелодичну лінію. Зміна напрямку руху мелодичних інтервалів утворює мелодичні хвилі, які мають підйоми та спади. Мелодія створена для голосу, називається вокальною. Основні риси вокальної мелодії, сформував під впливом природних можливостей глосу. Вона має невеликий діапазон і звучний регістр. Її мелодична лінія складається з коротких мелодичних хвиль. Стрибки у

вокальній музиці рідко перевершують актову. Виспідний напрямок пов'язаний з посиленням емоційної напруги, а не спідний - з її послабленням. Мелодія створена для виконання на інструменті - називається інструментальною.

Основні риси її формувалися під впливом великих технічних можливостей музичних інструментів. Її мелодична лінія має широкий діапазон. Тривалий розвиток, складну техніку стрибків, та пасажів. Мелодія має певну структуру, вона може ділитися на окремі побудови: межа між ними називається цезурою. Основними елементами та побудови мелодій є інтонація, мотив, фраза, речення, та період. Період - це найпростіша завершена форма, викладу, музичного образу. Період має вісім або 16 тактів і поділяється на 2 речення (4 або 8 тактів). Такий період називається квадратним. Перше речення нестійке. Речення складається з фраз, мотивів у мелодії. Момент найбільшої напруги у розвитку мелодійної лінії - називається кульмінацією.

Кульмінація являється переважним моментом найбільших напруг. Для багатьох типів музичних форм дуже характерно положення кульмінацій. Головна кульмінація дуже часто створюється близько від початку чи останньої четвертої всього твору. Вся форма може бути створена на одній темі, кожна частина має свою функцію в формі. Для кульмінації взагалі характерні не тільки високий регістр мелодії, но і значна сила звучності. Мелодична вершина може не співпадати з кульмінацією, так як іноді вона затухає і утрачає прозорість звучання. Музична форма, представляє собою процес, в зв'язку з чим особливе значення мають основні принципи розвитку музичного матеріалу. Принципів розвитку є п'ять і вони можуть бути приведені в наступну загальну систему:

Перший	принцип	-	повторення
Другий	принцип	-	змінення
Третій	принцип	-	розробка
Четвертий	принцип	-	повторний
П'ятий	принцип	-	контраст
			сопоставлення.

Просте повторення - найбільш елементарний принцип розвитку.

Повторення частини форми і всієї форми при аналізі більшою частиною в рахунок не приймається, в цьому випадку дві однакові частини рахуються за одну. Це відноситься до вокальних творів, в яких одна і та сама музика повторюється багато разів з різним текстом. Повторення часті має самостійну функцію репризи і служить виразом одного із основних принципів формоосвіти.

При аналізі реприз не повторення завжди приймається в рахунок як окрема самостійна частина.

Змінене повторення являється найбільш складним принципом розвитку.

Ступінь складності може бути різним, в залежності від глибини міри. Якщо повторення застосовується багато разів і кожний раз з новими змінами, то змінене повторення виступає вже як головний принцип формоосвіти. В таких випадках кожна частина приймається в рахунок, як окрема частина.

В розробці - повторюється частини теми на такій же висоті (проте чи змінене) на новій висоті (на інших гармоніях і в інших тональностях), в різних голосах.

Зміни, внесені до теми переробки можуть бути настільки значними, що проводить до повторного контрасту:

Контраст утворюється від введення нової теми. При відсутності великої різниці між темами контраст може бути названий одноплановим. Значний контраст може назвати різноплановим.

Багатство форм багатоголосної музики діляться на два основні роди:

1) Гомофонічні форми, в якому один голос має ведуче значення. Ці форми ведуть початок від народної пісенної і танцювальної музики.

2) Поліфонічні форми, це такі форми, в яких всі голоси мелодично рівні і самостійні. Найсталіші з цих форм звилися в глибині середніх віків і мають велике історичне значення. Форми зберегли своє художнє значення.

Музичні жанри

Музичні жанри - це типи музичних творів, характерні ознаки яких сформувались у відповідності зі сферою застосування музики.

Протягом тривалого часу в народній музиці склалися три первинні жанри: пісня, танок та марш.

Незважаючи на те, що пісня буває лірична, колискова, жартівлива, історична, танок - вальс, гопак, танго, а марш - похідний, спортивний, святковий або траурний, кожен з жанрів має стійкі, характерні ознаки. Перш за все, це типові розміри, - ритмічні групи, мелодичні звороти, певний склад та фактура. Так, колискова пісня завжди має повільний, рівний темп та плавний "заколисуючий" ритм. Мелодична лінія складається з точно або варійовано повторених фраз і має хвилеподібний рисунок. В ній багато секундних інтонацій, склади тексту розспівуються, а слова повторюються.

Вона звучить у середньому регістрі, тихо, заспокійливо. Вальс має помірний темп, тридольний розмір і типовий акомпанемент, в якому підкреслюється кожна доля розміру. Бас береться окремо від інших звуків акомпанементу і як правило, на першу долю.

Гопак - це швидкий танок у розмірі 2/4. В ньому стрибки мелодії (під сичуги "Гоп" чергуються з моторними, стрімкими мелодичними фразами, які надають гопаку великої внутрішньої динаміки.

Полька - веселий та живий чеський танок на 2/4, з характерною ритмічною групою. Численні акценти надають музиці пружності та активності. Жанрові ознаки маршу пов'язані з ходою: Для нього характерні дводольний розмір (2/4, 4/4 або C) пунктирний ритм, або підкреслена метрична доля, помірний та рівний темп.

Пісня, танок і марш, співіснуючи у побуті, піддавалися взаємовпливу, внаслідок чого з'явилися музичні твори зі мішаними жанровими ознаками.

Наприклад, маршова, пісня.
Не втрачаючи пісенної природи, вона отримала маршовий темп та маршові ритми.
У нових суспільно-історичних умовах виникли нові жанри - опера, ораторія, симфонія, концерт, тощо. Деякі старовинні жанри зникли з художнього вжитку, інші суттєво змінилися.
Більш складні за композицією жанри ввібрали в себе риси пісні, танку і маршу. Тому, щоб краще зрозуміти зміст музичного твору, бажано визначити його жанрову природу.
Потім врахувати епоху, коли був написаний твір, особливості національної культури та індивідуальний стиль автора музики.
Саме вони роблять твори одного жанру такими різними і неповторними.

Література

1. *Риман Г.* Упрощенная гармония..., пер. с нем. М.— Лейпциг, 1901.
2. *Яворский Б. Л.* Строение музыкальной речи, ч. 1—3. М., 1908.
3. *Катуар Г. Л.* Теоретический курс гармонии, ч. 1—2. М., 1924—25.
4. *Протопопов С. В.* Элементы строения музыкальной речи, ч. 1—2. М., 1930.
5. *Оголевец А. С.* Основы гармонического языка. М. — Л., 1941.
6. *Ван дер Варден Б. Л.* Пифагорейское учение о гармонии // Пробуждающаяся наука. Математика древнего Египта, Вавилона и Греции. М., 1959 (репринт: М., 2006), сс. 393—434.
7. *Тюлин Ю. Н.* Учение о гармонии. М., 1966.
8. *Дубінін І.* Гармонія. — Київ: Музична Україна, 1968. — 133 с.
9. *Способин И. В.* Лекции по курсу гармонии. М., 1969.
10. *Холопов Ю. Н.* Очерки современной гармонии. М., 1974.
11. *Курт Э.* Романтическая гармония и ее кризис в «Тристане» Вагнера, [пер. с нем.]. М., 1975.
12. *Бершадская Т.* Лекции по гармонии. — Л. «Музыка», 1985
13. *Холопов Ю. Н.* Гармония. Теоретический курс. М., 1988.
14. *Холопов Ю. Н.* Гармония. Практический курс. Части 1, 2. М., 2003, 2005.
15. *Холопов Ю. Н.* Музыкально-теоретическая система Хайнриха Шенкера. М., 2006.
16. *Этингер М. А.* Раннеклассическая гармония. М., 1979.
17. *Холопова В. Н.* Теория музыки: мелодика, ритмика, фактура, тематизм. — СПб.: Издательство «Лань», 2002. — 368 с., ил. ISBN 5-8114-0406-9